

УДК 332.13

**Беспала Ольга Василівна**

кандидат географічних наук, старший викладач

Ніжинський агротехнічний інститут

**Сологуб Юрій Іванович**

кандидат географічних наук, доцент

Національний університет харчових технологій

**Беспалая Ольга Васильевна**

кандидат географических наук, старший преподаватель

Нежинский агротехнический институт

**Сологуб Юрий Иванович**

кандидат географических наук, доцент

Национальный университет пищевых технологий

**Bezpala Olga**

Candidate of Geographical Sciences, Senior Lecturer

Nizhyn Agrotechnical Institute

**Sologub Yuri**

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

National University of Food Technology

**ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ  
ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО  
ГОСПОДАРСТВА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ  
ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ  
ФОРМИРОВАНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОГО  
ХОЗЯЙСТВА ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ  
DEMOGRAPHIC SITUATION AS ONE OF THE ASPECTS OF  
CHERNIHIV REGION AGRICULTURE LABOR POTENTIAL  
FORMATION**

**Анотація:** У статті поданий аналіз основних показників демографічної ситуації Чернігівської області. Проаналізовано вплив кількості, динаміки структури та розміщення населення на формування і розвиток кількісних показників трудового потенціалу сільського господарства Чернігівської області. Розглянуто основні фактори загострення демографічної ситуації у сільській місцевості.

**Ключові слова:** населення, демографічні чинники, трудовий потенціал, сільське господарство.

**Аннотация:** В статье представлен анализ основных показателей демографической ситуации Черниговской области. Проанализировано влияние количества, динамики структуры и размещения населения на формирование и развитие количественных показателей трудового потенциала сельского хозяйства Черниговской области. Рассмотрены основные факторы обострения демографической ситуации в сельской местности.

**Ключевые слова:** население, демографические факторы, трудовой потенциал, сельское хозяйство.

**Annotation:** The article analyzes the major demographic indicators of Chernihiv region. The influence of the quantity, structure and dynamics of population distribution in the formation and development of quantitative indicators of the Chernihiv region employment potential of agriculture is analyzed. The main factors of aggravation of the demographic situation in rural areas are given.

**Key words:** population, demographic factors, employment potential, agriculture.

**Постановка проблеми.** В умовах адаптації сільського господарства до ринкової економіки, важливим є вивчення усіх факторів його розвитку. Адже розвиток сільського господарства залежить як від природно-географічних (земельно-грунтові й агро-кліматичні ресурси), так і від соціально-економічних факторів. Одним із основних соціально-економічних факторів розвитку сільського господарства є населення як головна виробнича сила та споживач

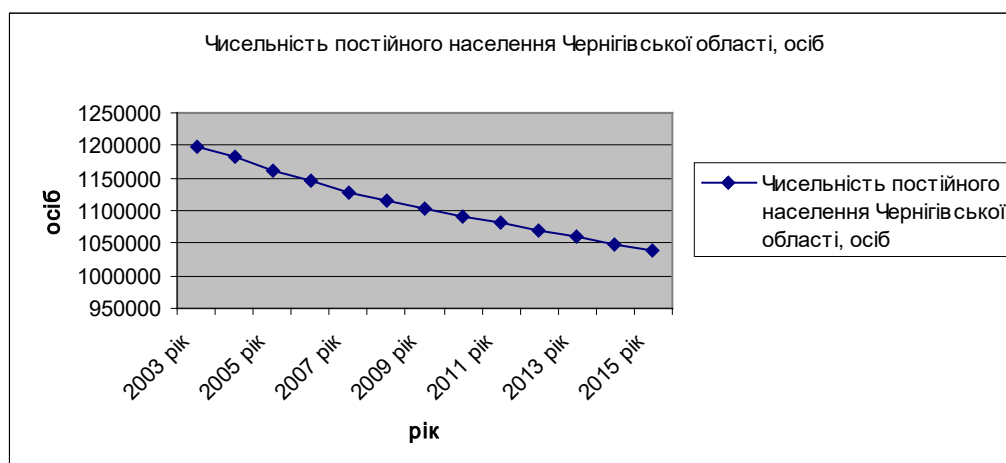
кінцевої продукції галузі. Саме від кількості, динаміки, структури та розміщення населення залежить формування і розвиток кількісних характеристик трудового потенціалу сільського господарства регіону. Тому дослідження якісних та кількісних показників стану, розвитку та функціонування демографічного потенціалу є особливо актуальним з огляду на депопуляційні процеси у Чернігівській області.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню тенденцій розвитку демографічної ситуації та її впливу на формування трудового потенціалу аграрного сектору економіки присвячені наукові праці Аксьонової С.Ю. [7], Богині Д.П.[1], Васильчук Н.О.[2], Дирбавки О.Р. [4], Лібанової Е.М.[3,5,6], Олійник Т.І.[8], Уляненко О.В.[9], Шишпанової Н.О.[10] та інших науковців.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження тенденцій розвитку демографічної ситуації у Чернігівській області й аналіз її взаємозв'язку зі змінами чисельності працівників сільськогосподарських підприємств.

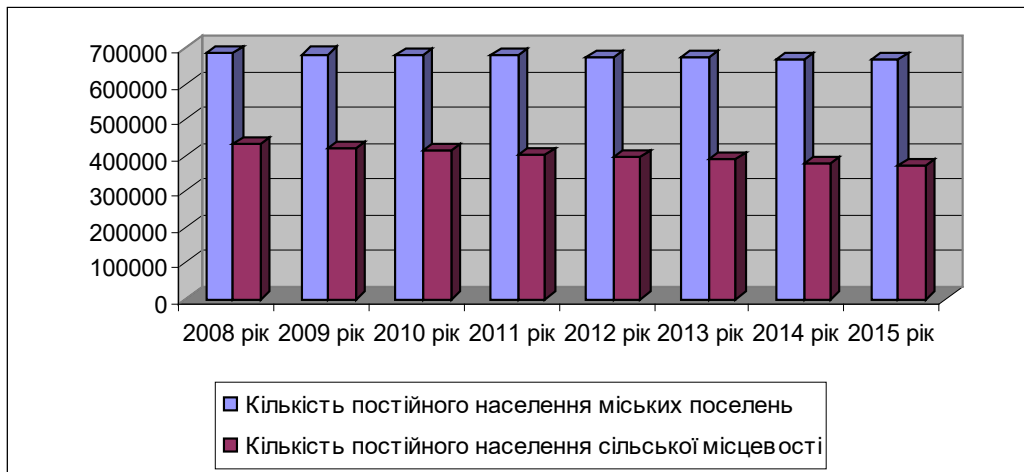
**Виклад основного матеріалу дослідження.** Серед 24 областей України, Чернігівська область характеризується малою чисельністю населення, низьким рівнем урбанізації, значною часткою сільського населення та специфікою розселення.

На 1 грудня 2015 року на Чернігівщині проживало 1037,4 тис. осіб, або 2,4% усього населення України. За цими показниками область займає 22 місце у державі [11].



**Рис.1. Динаміка чисельності населення Чернігівської області у 2003-2015 роках.**

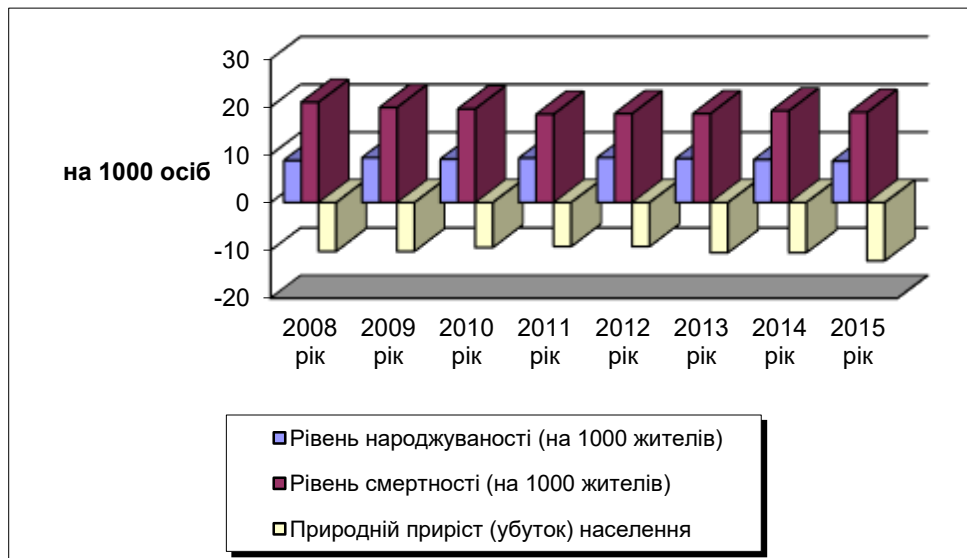
Впродовж останніх 20 років чисельність населення Чернігівської області постійно скорочувалася, частка міського населення постійно збільшувалася, а сільського, – навпаки, зменшувалася. На 1 грудня 2015 року питома вага сільського населення становила 36% (середній показник по Україні складає 31%). Загострення демографічної ситуації у сільських поселеннях відбувається через низку чинників, основними серед яких можна виділити наступні: значний спад сільськогосподарського виробництва, відсутність престижності та привабливості праці у сільськогосподарській галузі, низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, важкі умови праці, недостатній розвиток інфраструктури, зниження доходів населення, закриття мережі підприємств соціальної інфраструктури, низький рівень соціального забезпечення населення сільської місцевості. Як наслідок складаються несприятливі умови для розвитку трудового потенціалу сільського господарства регіону.



**Рис.2. Динаміка чисельності міського та сільського населення Чернігівської області у 2008-2015 роках.**

Таким чином, формування трудового потенціалу області відбувається у складних демографічних умовах.

Як і більшість регіонів України, Чернігівська область переживає демографічну кризу, обумовлену як несприятливим природним рухом населення, так і низьким міграційним приростом населення (109 осіб) .



**Рис.3. Основні показники природного руху населення Чернігівської області за 2008-2015 роки.**

Так, за показниками народжуваності Чернігівська область посідає 23 місце, а за показниками смертності — 13 місце. Зокрема, народжуваність у міських поселеннях більш, ніж вдвічі перевищує народжуваність у сільських поселеннях і складає 5617 осіб для міських поселень і 2742 особи для сільських поселень, а смертність у сільських поселеннях у 3,4 рази вища, ніж народжуваність у них і складає 9434 особи. Таким чином, природне скорочення населення Чернігівської області у 2015 році склав 9840 осіб.

За таких умов складається несприятлива вікова структура населення. В цілому, по області частка дітей, віком до 15 років складає 14%, що майже вдвічі менше, ніж частка осіб пенсійного віку (26%) [12].

Очевидно, що відбувається процес старіння населення регіону. Згідно шкали оцінки процесу старіння ООН, регіони, в яких особи у віці 65 років і старше складають 7% та більше від загальної чисельності населення, вважається населенням з переважанням пенсійного віку. Для більш детального аналізу рівня демографічного старіння населення використовується шкала польського демографа Россета. Згідно цієї шкали, якщо частка осіб у віці 60

років і старше складає 18% і більше до всього населення, то створюється надзвичайно високий рівень осіб пенсійного віку у загальній чисельності населення [2].

Очевидно, що даний показник для Чернігівської області складає 26 % (див. Рис.4). Дану ситуацію можна охарактеризувати як початок процесу вимирання сільських мешканців. Тому постає невідкладна потреба відродження сільських територій через розроблення чіткої програми дій держави [10].

Таким чином, скорочення кількості сільського населення відбувається внаслідок зменшення чисельності осіб у віці молодшому за працездатний. При цьому зростає абсолютна та відносна чисельність пенсіонерів, у результаті чого відбувається старіння сільського населення та зростає демографічне навантаження на працездатне населення.

Порівнюючи вікову структуру населення у міських поселеннях та сільській місцевості, слід відзначити, що частка дитячого населення (4,5%) у сільській місцевості вдвічі є нижчою, ніж у міських поселеннях (8,8%). Та сама тенденція спостерігається і для вікової групи населення 15-59 років. У сільській місцевості цей показник більш, ніж у два рази нижчий у порівнянні з показниками осіб працездатного віку у міських поселеннях (19,8% та 41,3% відповідно).



**Рис.4.** Діаграма розподілу населення Чернігівської області за віковою структурою.

Аналіз загального коефіцієнту міграційного приросту Чернігівської області (розраховується на 10 тис. осіб наявного населення) свідчить про постійний відтік населення з області впродовж 2012-2014 років. Лише у 2015 році даний показник був додатнім і склав 1,1 [12].

Вирішальними факторами відтоку населення із сільської місцевості у міські поселення та за кордон є негативні мотиваційні очікування у сфері трудових доходів сільських жителів, якісний розрив у розвитку сфери обслуговування, нерозвиненість соціально-житлової інфраструктури у сільських поселеннях, критичний стан загальноосвітніх навчальних закладів, відсутність професійно-технічних закладів навчання та лікувально-профілактичних закладів.

Значний вплив на формування та розвиток сільського господарства мають особливості розселення населення. Зосередження населення у містах є важливим фактором формування приміської спеціалізації сільського господарства. Такий тип спеціалізації сільського господарства мають міста Чернігів, Ніжин та Прилуки.

Варто додати, що у сучасних умовах формування і становлення нової економічної системи очевидним є те, що сільське господарство потребує кардинальних реформ. Старі форми власності (державна і кооперативна) вже не можуть більш ефективно забезпечувати необхідною продукцією населення. Почали з'являтися нові форми власності, такі як приватні та фермерські господарства. У 2014 році в області діяло 1139 сільськогосподарських підприємств, 58,1% яких склали фермерські господарства, 25,3% — господарські товариства, 11%— приватні підприємства.

Частка економічно активного населення області зайнятого у сільському господарстві впродовж 2010-2014 років коливалася у межах 12%.

## Динаміка кількості працівників у сільському господарстві

	Середньооблікова кількість штатних працівників, всього	Середньооблікова кількість штатних працівників, зайнятих у сільському господарстві	Частка штатних працівників, зайнятих у сільському господарстві, %
2010 рік	237341	28921	12,0
2011 рік	229431	26394	11,5
2012 рік	220069	25869	11,8
2013 рік	213295	26015	12,0
2014 рік	205617	25385	12,0

**Висновок.** Демографічна ситуація є одним із вирішальних факторів формування трудового потенціалу сільського господарства. У Чернігівській області відбувається збереження депопуляції населення та постійне зниження кількісної складової трудового потенціалу, формування регресивної вікової структури населення, високий рівень смертності серед населення сільської місцевості, старіння населення за рахунок збільшення частки осіб пенсійного віку та як наслідок збільшення навантаження на осіб працездатного віку.

Відтворення і розвиток трудового потенціалу можливий лише завдяки поліпшенню стану основних демографічних показників та регулювання трудової міграції, що у свою чергу пов'язано з низкою заходів соціально-економічного, адміністративного, управлінсько-технологічного, правового характеру на державному та регіональному рівнях.

## Список літератури

1. Богиня Д. П. Основи економіки праці [Текст] : навч. посіб. для студ. екон. спец. / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. - 2-вид., стер. - К. : Знання-Прес, 2001. - 314 с.
2. Васильчук Н. О. Демографічні чинники впливу на трудовий потенціал [Електронний ресурс] / Н. О. Васильчук // Вісник Одеського національного університету. Економіка. - 2013. - Т. 18, Вип. 1(1). - С. 51-52. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu\\_econ\\_2013\\_18\\_1\(1\)\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)_12)
3. Демографічна криза в Україні: причини та наслідки [Текст] : дослідження / Е. М. Лібанова [та ін.] ; ред. С. І. Пирожков ; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Державний комітет статистики України. - К. : ІВЦ. Держкомстат України, 2003. - 230 с.
4. Дирбавка О. Р. Демографічно-трудова потенціал та його використання в сільському господарстві (на прикладі Івано-Франківської області) [Електронний ресурс] / О. Р. Дирбавка // Агросвіт. - 2011. - № 2. - С. 57-60. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit\\_2011\\_2\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2011_2_13)
5. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села [Текст] : монографія / Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Фонд народонаселення ООН, Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ ; відп. ред. Е. М. Лібанова [та ін.]. - К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. - 468 с.
6. Населення України. Трудова еміграція в Україні [Текст] : [монографія] / Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, Держ. ком. статистики України, Укр. центр соц. реформ ; [редкол.: Лібанова Е. М. (відп. ред.), Позняк О. В., Малиновська О. А.]. - К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. - 265 с.
7. Населення України: Імперативи демографічного старіння [Текст] : [монографія] / [Аксьонова С. Ю. та ін.] ; Нац. акад. наук України,

Ин-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, Фонд ООН в галузі народонаселення. - Київ : Адеф-Україна, 2014. - 285 с.

8. Олійник Т. І. Демографічні передумови формування трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Харківської області [Електронний ресурс] / Т. І. Олійник // Агроінком. - 2008. - № 1-2. - С. 60-64. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/agroincom\\_2008\\_1-2\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/agroincom_2008_1-2_18)

9. Ульяненко О. В. Еволюція соціально-економічної категорії "трудоий потенціал" [Електронний ресурс] / О. В. Ульяненко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 2(2). - С. 294-301. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau\\_2013\\_2\(2\)\\_\\_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2(2)__38)

10. Шишпанова Н. О. Вплив демографічної ситуації на відтворення трудового потенціалу сільських територій [Електронний ресурс] / Н. О. Шишпанова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. - 2015. - Вип. 1. - С. 85-92. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vanp\\_2015\\_1\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vanp_2015_1_11).

11. Державна служба статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Головне управління статистики у Чернігівській області. - Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua/>